

»Din lykkestjerne er ikke langt borte«

En nordjysk spådukke.

Af Viggo Petersen.

Af de ganske få spå- eller ordsprogsdukker, som endnu er bevaret i Danmark, er allerede to blevet publiceret (1). Man kan derfor med en vis ret spørge, om der virkelig er behov for endnu en afhandling om en dukke af helt samme art. Nej, det er der nok ikke, selv om der er tale om et hidtil upåagtet eksemplar af typen. Men det er nu så fornøjeligt at iagttage en svunden tids mennesker i deres mere ubekymrede øjeblikke, når de gav sig tid til at more sig. For det er naturligvis ikke meningen, at spådommene, der spænder lige fra søde kys til en død af gul feber, skal tages alvorligt. Det var blot en leg, der måske blev ekstra spændende ved, at man næsten kunne tro på den. Det forhold kender vi så godt fra andre selskabs- og børnelege og vel også i nogen grad fra vore dages horoskoper.

Den spådukke, vi her skal beskæftige os med, findes i privateje i Ålborg. Den nuværende ejer fortæller, at den »altid« har ligget i en skuffe i bedsteforældrenes hjem. En formodning om, at den oprindelig kan have tilhørt oldefaderen, herredsfoged Anders Nicolai Hvass i Bælum, må nok afvises, da han døde allerede 1867, og så gammel kan spådukken ikke være. Nærmere spekulationer over dukkens første ejer er næppe frugtbringende, da den kan være kommet i familiens besiddelse på så mange måder, men miljøet er værd at bide mærke i, og det bekræftes i øvrigt, som vi skal se, af dukken selv. Også de andre bevarede spådukker synes at stamme fra velstillede kredse. En dukke i Lolland-Falsters Stiftsmuseum (2) er frem-

stillet af en præst, en anden i Den gamle By i Århus (3) af en lærerdatter, Johanne Bøggild, der er kendt for sine digte i jysk mundart.

Spådommene, der har givet navn til dukketypen, findes skrevet på sammenfoldede papirstykker, der er gjort fast til en almindelig dukke og enten udgør skørtet eller dækkes helt eller delvis af et egentligt dukkeskørt. På dukken i Lolland-Falsters Stiftsmuseum sidder sedlerne fast langs en stok og har muligvis udgjort det eneste skørt, på den nordjyske dukke er sedlerne hæftet i den øverste ende omkring dukkens krop og er helt dækket af kjolen. Tøjet er ganske vist ikke det oprindelige, men den nuværende kjole fra 1920'erne skal være som den gamle, der dog var af uld. Kniplingerne skal være overført fra den gamle kjole. Også farven, sort, skal være den oprindelige. Den samlede længde af dukke og sedler svarer med sine 28 cm ganske godt til de andre spådukkers (4).

Dukken, der blev benyttet ved fremstillingen af den nordjyske spådukke, består af hoved og underarme med hænder, fremstillet af et papmachéagtigt materiale, og en skindkrop med rudimentære ben. Nu mangler den ene arm. Hovedet har været knust, og selv om det er blevet restaureret af bankdirektør Jørgensen, den daværende leder af Ålborg Historiske Museum, gør det dateringen vanskeligere. Man tager dog næppe meget fejl, hvis man antager, at hovedet er fra 1840'erne (5). Skriften på sedlerne antyder imidlertid, at dukkens funktion som spåkvinde ikke er begyndt før i århundredets senere del, og vi står altså

Spådukken tækkeligt påklædt.

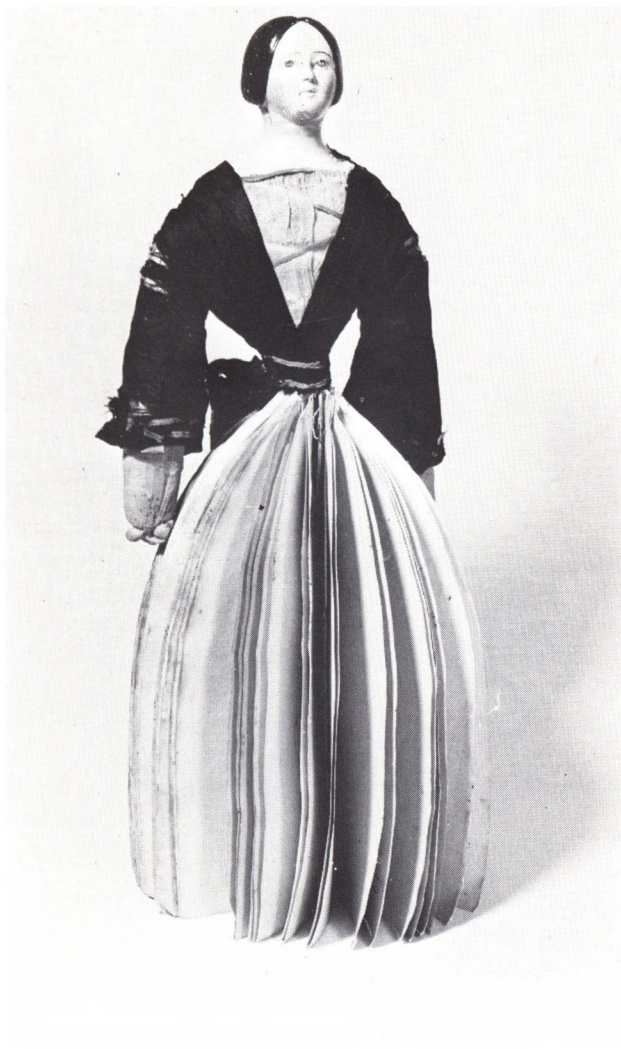

Spådukken med skørtet løftet op, så sedlerne ses.

overfor et af de seneste eksempler på typen. I England, hvorfra spådukkerne oprindelig stammer, er de ældste fra 1780'erne og størsteparten fra 1800-tallets begyndelse, i Danmark og Sverige (6) synes de fleste at være fra midten af 1800-årene.

Medens dukken i Lolland-Falsters Stiftsmuseum har bevaret 66 sedler og dukken i Den gamle By 82, har den nordjyske ikke færre end 91 sedler, der i øvrigt er foldet på en mere kompliceret måde end de andre dukkers. Skriften er ofte meget falmet, og på 12 sedler er den helt forsvundet, hvis papiret nogensinde har været beskrevet. Undertiden har man senere ved de mest falmede spådomme skrevet ordlyden en gang til oven over den gamle påskrift, og det kan naturligvis

lette læsningen, hvis den originale spådom ikke er misforstået. Det er den desværre i flere tilfælde, hvor det kan konstateres. I modsætning til de to andre dukker skyldes skriften på sedlerne ikke én, men flere personer. De enkelte spådomme er for korte og skriften ofte for upersonlig til, at det nøjagtige antal hænder kan fastslås, men 6-7 forskellige må mindst have medvirket. Der er også andre forskelle. De nordjyske spådomme er således kun af og til formet som vers, medens de to andre dukkers udelukkende består af smukke rim og versefødder. De nordjyske sedler lader sig endvidere efter farve dele op i to grupper, der henvender sig til hvert sit køn, idet de forskellige nuancer af gul og orange henvender sig

Spådukken i Lolland-Falsters Stiftsmuseum.

piger/kvinder, de lyse- og mørkeblå til drenge/mænd. Nogle af spådommene findes derfor i to udgaver. På en af de orange sedler står der f.eks.: »Du vil blive en meget gammel pebersvend« (7). I de fleste tilfælde danner spådommene dog ikke par. Undertiden har forfatterne kludret i det med hensyn til farverne, og den unge mand, der fik at vide, at han snart ville modtage sit første frierbrev, har nok undret sig noget. Om en bevidst spøg med kønsrollemønstret er der sikkert ikke tale.

Spådommene henvender sig tydeligt nok specielt til den ugifte ungdom. En stor del af dem handler netop om at få en kæreste eller en ægtefælle: »En ung student dig lide kan, jeg tænker da, han bli'r din mand«. »En god veninde vil sig snart indfinde«. Tidspunktet for den skønne begivenhed kan være mere præcist angivet, lige fra »inden et år« til »når skoven springer ud« eller endog »om 3 dage og 7 timer«. Spådommene er dog ikke alle lige elskværdige: »Du får mange kærester, men du vil dog gerne have den første, når den sidste bliver dig utro«. »Du wirst nicht glücklich in Lieben, Frei'n du um Sieben, Alle sagen sie Nein«. Grusomt er det at få at vide: »Du vil aldrig gøre lykke blandt damer«.

Man kan også få gode råd ved valget af ægtefælle: »Vælg du den store, thi husk på, at små hunde bjæffe stærkest«. »Gift dig ikke, thi du er skabt til enten at svinge tøflen eller danse efter den«. Valget kan dog være svært: »En dame så fin, som den du vil kalde din, hun findes ej på enhver landevej«.

Af samme karakter som de foregående er løfterne om kys: »I morgen vil du få et kys«, og om kærlighed i det hele taget: »Du modtager snart en billet-doux«. »Du skal ikke længes forgæves«. »Har blot et ædelt hjerte dig kær, ej har du levet forgæves her«. »Når eng og bjerg og bølge svinde, din elskte vil du atter finde«.

Især dukken fra Lolland-Falster har helt tilsvarende spådomme: »En kærest? - ja såmænd - det du jo også får, men han er styg, skævbenet, har rødt hår!«.

I Møntergården, Odense findes en spåduke fra Fåborg med 56 sedler. Skriften viser, at også denne dukke hører til de sene. Den træstok, der ses mellem sedlerne, er for neden forsynet med en trækile, og det må vel betyde, at dukken engang har været anbragt oprejst på en fod.

På den udfoldede seddel står: »Lad thevandet fare, men heller drik øl, så lever du nok, til dit hår bliver sølv«.

»En kærest inden idag et år, det, spår jeg dig, ganske vist du får; men om du med ham ret lykkelig bliver, det først om en hel del år sig giver!«.

Miljøet, vi bevæger os i, er ikke til at tage fejl af. Vi har allerede set, at den unge frøken bliver beundret af en student, modtager billet-doux'er og forstår tysk. Desuden spiller hun i lotteriet: »Du vil ikke få lykke i lotteriet«. Den unge mand vinder derimod »den store gevinst i industrilotteriet«. Penge er ikke noget problem: »Af penge får du nok, men lykken bliver bedre, af sønner får du en flok, de hjælpe at slide på tiden«. Naturligvis drikker man vin: »Gid penge i tasken bestandig du have, og vin udi flasken at godte din mave«. Og så går man til bal: »På søndag er ballet, du kommer der vel«. Man kan forvente et kys på det næste bal, hvis man da er så heldig at komme med: »Forgæves du venter at komme til et stort sold«.

Som vi allerede har set, er en væsentlig del af sedlernes påskrifter regulære spådomme. Lykkestjernen er et begreb, som af og til anvendes. Den er undertiden »ikke langt borte«, men uheldigvis er der også situationer, hvor den »begynder at dale«. Lykken kan man finde »på en aftenvej«, den følger en »over saltens bølge«, og hvis man ikke trives »i det kolde nord«, skal man søge den »der hvor citronen gror«. Spådommene kan dog være betydeligt mere jordnære: »Du får æblegrød til aften, men ak den er så sur«.

Andre gange er det betegnelsen ordsprogsdukke, der synes at passe bedst: »Hvad engang er møntet til mark bliver aldrig til daler«. Som regel er også de ordsprogsagtige påskrifter ved hjælp af »du« direkte henvendt til offeret, men de adskiller sig alligevel fra de spådomsagtige ved at være almene gode råd: »Du skal aldrig give dine penge ud til narrestreger«. »Ved stille tål du når dit mål«. »Du må ikke se for dybt i kruset«. De gode råd kan også være ironisk ment: »Bær kappen på begge skuldre, så kan det tordne og buldre, uskadt du lister forbi«. »Tøv altid med at yttre

Spådukken i Den gamle By, Århus.

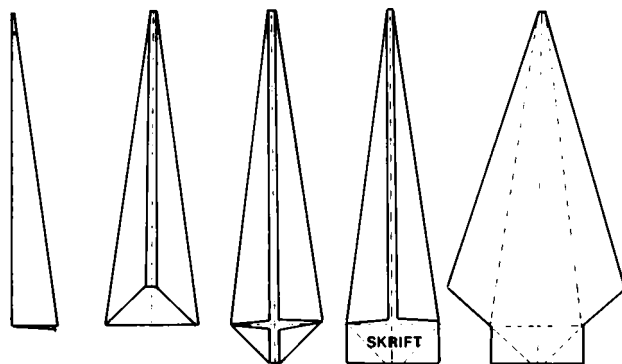
nogen mening, indtil du kan slippe med at sige: Ja rigtigt«.

Dukken i Den gamle By benytter i mere rendyrket form ordsprog i spådommene, og her har betegnelsen ordsprogsdukke virkelig mening: »Husk på, når krokodillen græder, den allersnarest folk opæder«. »Søg ej perler og guld, men et hjerte tro og huld«. Sådan er næsten alle sedlerne på denne dukke. Dukken i Lolland-Falsters Stiftsmuseum har derimod længere påskrifter med et dybere tankeindhold, og de ofte helt bedårende formuleringer hæver dem op over ordsprogsbetegnelsen:

»En lysttur - så munter - så lystelig -
Med *ham*, du ved nok, forstår dig!
Hvad *han* vil tale, - hvad *du* vil sige,
Det ved jeg jo nok; - men min kære pige!
Jeg siger det ej; - thi din kind vil jeg spare,
At rødmen ej op i den skal fare!«.

At det kunne være svært at finde på tilstrækkeligt mange spådomme er tydeligt nok. En af de nordjyske forfattere har haft den frækhed at dele et vers i to dele. På en seddel står der: »Vil du være stærk og fri, pres de røde druer«, på en anden: »Vil du stå Fortuna bi, nær din ungdoms luer«. Voilå! Men rimene går naturligvis tabt. Andre af forfatterne skriver: »Jeg kan ikke spå dig«, »Du ønsker din skæbne at vide, men nu er jeg udtømt« og »Du er en nar, at du vil spørge«. På to andre sedler står der blot: »Bah!!!«

Helt forkert er det altså ikke, når man på en seddel kan læse: »Det er nogle sære svar, du får, kom hellere igen til næste år«.

Foldestema for sedlerne (tegning af Jan Sloth-Carlson).

Noter:

1. Else-Marie Boyhus: Spå mig nu godt, Skalk 1967 nr. 6, s. 12-14.
Petra Julie Holm: En spådukke eller ordsprogsdukke, Østjysk Hjemstavn 1968, s. 112-116.
2. Else-Marie Boyhus i Skalk, se foregående note. Når denne dukke omtales i det følgende, henvises dels til den omtalte artikel, dels til det utrykte materiale, som E.-M. B. beredvilligt har stillet til rådighed.
3. Petra Julie Holm i Østjysk Hjemstavn, se note 1. Når denne dukke omtales i det følgende, henvises til den omtalte artikel.
4. Dukken i Lolland-Falsters Stiftsmuseum er 37 cm høj, dukken i Den gamle By 20 cm. Af andre mål på den nordjyske dukke kan nævnes længden fra isse til »fod« af selve dukken: 19 cm, hovedet alene: 7,3 cm, kjolens bredde for nederen: 35 cm, sedlernes længde: 22,8 cm, sedlernes største bredde (udfoldet): 9,8 cm.
5. For gode råd vedr. datering af dukkehoveder skylder jeg museumsinsp. Erna Lorenzen megen tak.
6. Märta Lindström: Sibylla, Kulturen 1959, s. 36-37.
7. Der er netop så meget tilbage af den originale påskrift, at det kan ses, at der ikke oprindeligt har været tilføjet: »sel. svend«.